

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 2.

Az Örökségünk legutóbbi számában már utaltam arra, hogy levéltárunkban található néhány székely nemesi család iratanyaga (kápolnásfalvi Both, csíktaplocai Lázár, borsai Nagy és ábránfalvi Ugron),¹ amelyek értékes adatokkal szolgálhatnak az illető családok történetével foglalkozó kutatók, de a szűkebb és tágabb közösség története iránt érdeklődők számára is.

A nemesi családok jogbiztosító, bíraskodási, birtokigazgatási iratanyaga, illetve némely kiemelkedő közigazgatási, politikai szerepet betöltő családtag (ispánok, királybírók, szolgabírók, jegyzők stb.) hivatali és magániratai, továbbá a magánlevelezések elsősorban a 18-19. század kutatóinak jelentenek értékes forrásanyagot. Az Örökségünk jelen és következő számaiban megjelenő közlemények által a csíkszeredai levéltárban őrzött családi archívumok anyagába tekintünk be.

A kápolnásfalvi Both család iratai

A „privilegiumos nemes”, illetve „vitélző és nemzeti” címmel illetett család egykor vezető szerepet játszott a két Oláhfalú közéletében, azonban történetéről viszonylag kevés adat áll rendelkezésre. A család először 1597-ben tűnik fel az okiratokban, ekkor néhai Both Péter árváinak örökségét említik egy udvarhelyszéki jegyzőkönyvben.² Egy másik Both Pétert és a szentegyházás-oláhfalvi Both János veres darabontot egy 1600 nyarán folytatott tanúkihallgatásban említik.³ Valószínűleg ugyanazon Both Péter libertinus gyalogos tér vissza a későbbiekben többször is a különböző összeírásokban, így 1604-ben, 1614-ben és 1627-ben.⁴ Az utóbbi összeírásban találjuk kápolnás-oláhfalvi Both János privilegiumos személyt is. A 17. század további időszakára vonatkozóan hiányoznak a család történetére utaló adatok.

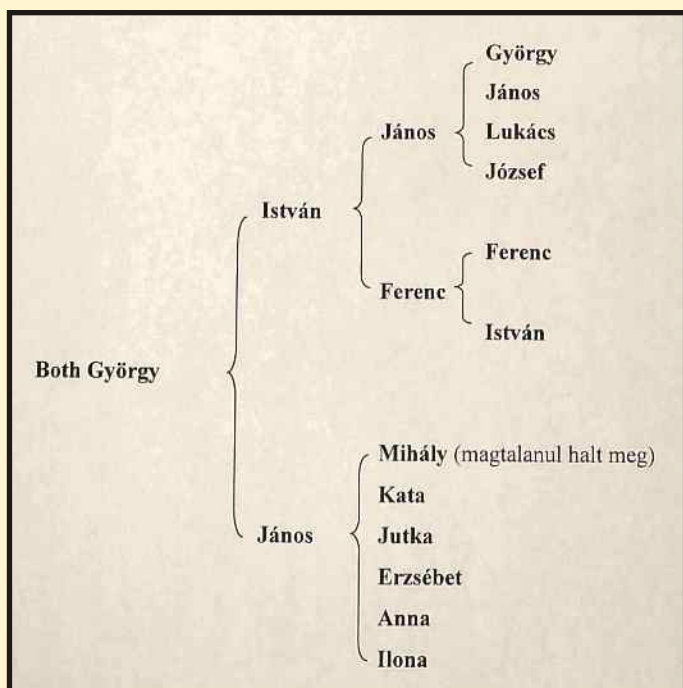
A 18. századi családtagokra való tekintettel már haszonnal lapozhatjuk a családi archívum iratait is. Egy 1706. évi tanúsítvány (7. sz. irat) arról tudósít, hogy Both Mihály mielőtt földjét eladta volna Anda Gergelynek, „megkínálta” vele a Both-fiakot is, „*hogy mint vérek váltsák kezekhez, másként ennek utána [Anda] örökösön tartsa rajta kezit, vagy másnak is örökösön el adgya.*” Sajnos rejtély marad,

hogy pontosan kik a Both-fiak, talán egyikük lehetett az 1713. évi egyezséglevélben (8. sz.) szereplő **Both György**. Leszármazottait egy ismeretlen kéz által összeállított családfán találjuk az 1757-ben folyó birtokper iratcsomójában (20. sz.). Hogy 1730-ban Both György privilegiumos nemes személy milyen korú lehetett, az talány, viszont súlyos betegségére való tekintettel – falustársai: Both András, Gothár Gergely és nagyobb Both István fogott bírák előtt – szükségét látja végrendelkezni, „testamentaria dispositioját” (11. sz.) pedig az oláhfalusi iskola rektorának, Gábosi Lászlónak mondja tollba. A betegágyban fekvő hagyakozó a feleségére, András Katalinra testálja ingó és ingatlan vagyonát, „*bírja békével, senki ne háborítsa érette, és holta után maradjon az fiainak.*”

A 9. számú iratcsomó nemcsak jogtörténeti érdekességekkel szolgál, hanem családtörténeti adatokkal is. 1714 nyarán ugyanis Gál Tamás jobbágy keresetet indított idősebb Both György, Both Péter és néhai Both János özvegye, Réti Anna ellen (aki a perben a fiait, Both Istvánt és Both Andrást képviseli), azt állítva, hogy a Both-atyafiak tartoznak kétévi szolgálatának árával, azaz tizenkét magyar forinttal. Réti Anna azonban bizonyítani tudta, hogy Gál Tamás anyja már felvett négy forintot, az alperesek pedig tagadták, hogy más tartozásuk lenne. Miután a törvényszék figyelmeztette a felperest, hogy esküje egy forintot érő ügyben áll meg („*meg van írva, a jobbágy egy forintra eskühetik*”), a felek megegyeztek egymással.⁵

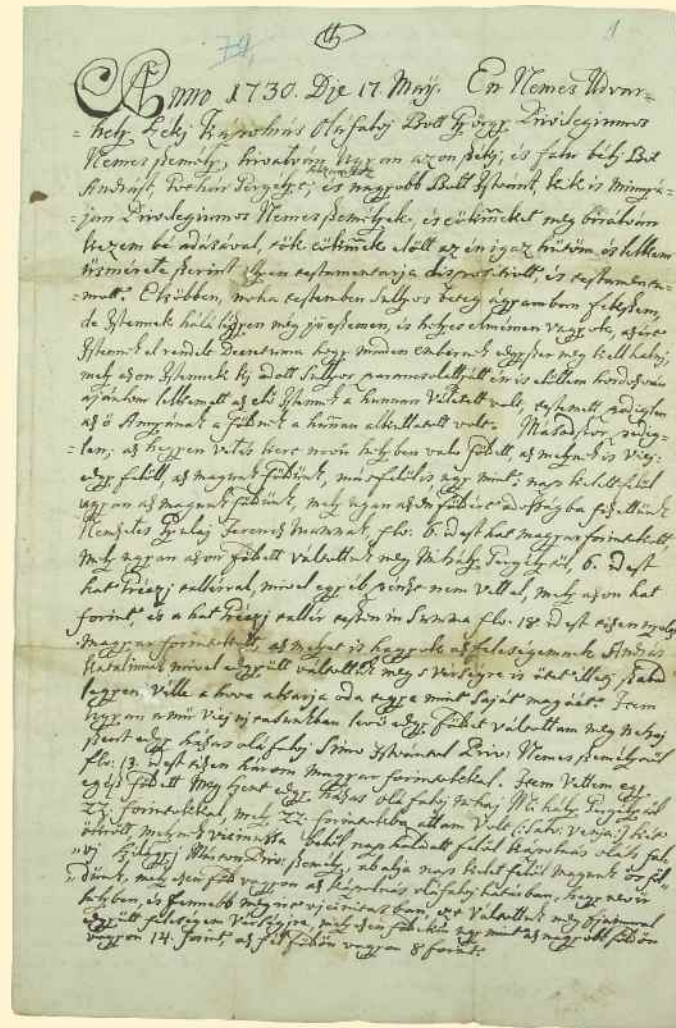
Pálmay József kutatásai szerint⁶ a család 1724. május 17-én érte el nemességének III. Károly király általi megerősítését. Talán a kedvezményezett **Both Péter**⁷ azonos a fenti perben szereplő hasonló nevű családtaggal, és elképzelhető, hogy ő állította össze 1727-ben Kápolnás-Oláhfalú birtokosainak jegyzékét is, melyben Both András, György, Márton és Mihály tűnnek fel. A családi archívumban őrzött „*Az Borsai István uramtól fel kért 200 forintokról való Regestrum*” értékes gazdaság- és népességtörténeti forrás, hiszen a kápolnás-oláhfalvi anyagi teherbírást érzékelteti a birtokolt állatállomány alapján (10. sz.).

Az említett tanúkihallgatási jegyzőkönyv (20. sz.) szerint nagyobb Both István, középső Both István és nagyobb Both János „több complexeikkel együtt” pert indítottak néhai Both Márton özvegye, Bartalis Anna és unokái, szent-

Both György leszármazottai egy 18. század derekán készült családfá alapján (20. sz.)

Both György testamentuma 1730-ból

váltak vissza pénzekkel. Ad 5-tum, hogy néhai Both Márton relictája Bartalis Anna tartotta vagy dajkálta volna Both Mihályt, abban semmit nem tudok.

3. testis István Ferencz nagyobb, privilegiatus nobilis annorum circiter 60 ... Azt pedig tudom, hogy Both Péter meg kínálá Both Mártonnét, hogy tartsa Both Mihályt, »mert egy az uraddal«, de Both Mártonné fel nem fogá, hogy tartsa. Azt is mondá Both Péter, hogy »tarcsad Both Mártonné fejérel Both Mihályt, én tüzzel, étellel eltartom«, arra felele Both Mártonné »én nem tartom, mert nekem elég vagyon mit tartsak.«

1785-ben a családból újabb közéleti szereplő tűnik fel, **Both József**, aki Nagyszebenből ír levelet, amelyben az oláhfalviak kiváltságainak tiszteletben tartásáról kér információkat apjától, Both Jánostól, aki gyaníthatóan helyi tisztségviselő lehetett, de legalábbis jártas volt a köz dolgaiban. „Minémű exactiokot tesznek, a Magistrátus részéről a Tisztek meghagyattaké és Törvények ott helyben folyé vagy a Táblára idézik. Egy szóval minden változásokról valóságos tudósításokra felette nagy szükségem volna, mert különben nem tudom mit tudgyak az Instantiában kérni.” – írja levelében (29. sz.) Both József, aki gyaníthatóan azzal a megbízatással utazott Szebenbe, hogy a Gubernium elé tte képviselje szűkebb pátriája érdekeit.

A 18-19. század fordulójának családtagjaira vonatkozóan három irat is értékes adalékokkal szolgál: egy 1790-ben kelt adásvételi szerződés által Máthé János és a felesége, Lőrincz Erzsébet 100 magyar forintért adnak el egy Gyepü dülöbéli nyílföldet **kápolnás-oláhfalvi Both Györgynek** és feleségének, Ferencz Erzsébetnek (30. sz.); 1792-ben Both György, legkisebb Both János, legkisebb Both Ferenc és nagyobb Both Ferenc keresetet indítanak ifjabb Dobos Mihály ellen bizonyos külső és belső örökségek ügyében (31. sz.); 1818-ból pedig egy magánlevél maradt ránk, melynek feladója **kápolnásfalvi Both István**, a nagyhalmágyi (Arad megye) uradalom erdőbírája, a címzett pedig az apja, idősebb Both György Oláhfaluban (35. sz.). A levél által néhány fontos családtörténeti adattal lehetünk gazdagabbak: „az harmadik kised leányom is június 11-ik napján született, Ersébet a neve, a nagyobbikot Fáninak, a közbelsőt Zsuzsinak hívják, mind a három szép, ép gyermekek” – írja szüleinek a távolba szakadt fiú. Majd levele végén öccseit szólítja meg: „Utoljára pediglen Édes Testvéreim tisztellek és csókollak minnyájatokat, és kívánom, hogy az Úr Isten álgyon meg tikteket és minden magzatiokkal együtt tartson meg jó egészségben. Különösen pedig néktek János és György ötséim azt írom és arra kérelek, hogy édes öreg szüleinket ... ha lehet segilyétek, mert úgy áld meg az Isten tikteket”.

Az utóbbi szereplők egy 1824. évi osztálylevélben (36. sz.) térnek vissza. Eszerint idősebb Both György fiai, Both Mihály, Both János és kisebb Both György „kérenek minket, hogy tennönk köztök egy istenes divisiót és osztozást.” A legnagyobb testvér, a Szentegyházas-Oláhfalván lakó Both Mihály kapott egy bennvaló lakóhelyet Kápolnás-Oláhfaluban, „és ezen fenn vicinált jószággal ki elégíték a

egyházas-oláhfalvi András Márton és János ellen, egy Both Mihálytól maradt örökség ügyében. A tanúk elé terjesztett öt kérdés és az ezekre adott válaszok egyaránt szép magyarsággal fogalmazottak, értékes nyelvtörténeti források. Íme néhány szemelvény a vallomásokból, amelyek egyben segítenek az ügy értelmezésében is:

„1. testis Nemes Udvarhely széki Kápolnás Oláhfalvi Szabó András privilegiatus nobilis, annorum circiter 42 ... Ad 1-mum azt tudom bizonyosan, hogy az Utrumban specificált néhai Both Mihályt az mü vénn házunkban üté meg az gutta s harmad napig nállunk kinlódék, minden gondgya alája ment, az Atyám nem szenvedheté, el mene az akkori királybíró Both Péter uramhoz, meg mondotta, hogy viselje vagy viseltesse gondgyát Both Mihálynak, mert bizony ki vonja az országtuttjára gyalázattyokra. Annak utána ökor szánon viteté el Both Péter az maga házába, az után néhai Both György s Both Péter törvény szerint litigálának az Both Mihály tartása felöll, de az törvény csak arra tekintett, hogy együtt tartsák s az után láttam mind az két háztól hogy fött enivalóval bővön gazdálkodtak Both Mihálynak. ... Ad 2-dum számot sem tartottam hozzá, hogy meddig tartották Both Mihályt, de kevesebbet nem tartották, vagy öt vagy hat esztendők alatt tartották. Ad 3-tium tudom azt is, hogy néhai Both Péternek minden jószági az Both fiakra maradtanak. Ad 4-tum tudom azt is, hogy néhai Both Péter az maga szerzett jószágait, az Both Mihály részit is, mint hogy keziben ment vala, mind el legálá tova s ide, az mostani actorok úgy

Both Károly kézjegye és pecsétje

A népes Both család azóta is számos meghatározó egyéniséget, a helyi közösségért felelősséget érző közszerelőt, népművelőt, művelődésszervezőt adott.

A családi archívumot 1976. április 6-án vette át Király István, az Állami Levéltár csíkszeredai kirendeltségének akkori igazgatója, amint az átvételi jegyzőkönyvben áll, Both András adományaként.

A fondot¹⁰ alkotó 46 iratból egy 16. századi, öt 17. századi, huszonhat 18. századi, tíz 19. századi, egy 20. századi és 3 keltezetlen. Mindenik magyar nyelven íródott, rövidebb-hosszabb latin nyelvű formulákkal.

Irattípusok szerint a dokumentumok a következő megoszlást mutatják: tizenegy jogbiztosító iratnak minősíthető (adásvételi szerződések, osztálylevelek, végrendeletek, záloglevelek, egyezséglevelek), ugyancsak tizenegy irat őrzi annak emlékét, hogy a család tagjai különféle köz- és egyházigazgatási beosztást láttak el a két Oláhfalu élén (hivatali levelek, kérvények, panaszbeadványok, birtokösszeírások, adóslisták). Tizenegy irat valamilyen birtokper folyamán keletkezett (idézők, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, törvényszéki határozatok), hét pedig egyes iratnak tekinthető (különféle tanúsítványok, nyugták, elismervények, iskolai jegyzetek és magánlevelek). Az iratállomány közel fele, huszonkettő, a szűken értelmezett Both család történetével kapcsolatos, még ha bizonyos esetekben csak utalások szintjén is, és nélkülözhetetlen adatokkal szolgálnak a család történetének rekonstruálásában.

fenn írt Bot Mihályt oly formánn, hogy az édes apja haláláig nem kíván osztozni.” Az egyezség azonban nem tartott sokáig, ugyanis Both György (feltehetőleg 1829-1830 körül) meghalt, Mihály pedig törvény elé vitte az apai örökség ügyét, keresetet nyújtott be öccsei, György és János ellen – apjuk ugyanis halála előtt testamentumot írt, melyben kizárta szerzett vagyona örökségéből Mihály nevű fiát. A felperes kérte a végrendelet semmissé nyilvánítását és részesedését apja szerzett vagyonából, a két Oláhfalu törvényszéke pedig az ügyben tanúkihallgatást rendelt el. A két évig húzódó eljárás iratanyaga (37. sz.) sajnos nagyon megrongálódott és igen hiányos, így nem teszi lehetővé, hogy megismerjük az ügy végső kimenetelét.

A 40. számú irat tanúsága szerint 1843 táján **Both Ferenc** volt a két Oláhfalu királybírója, sajnos életéről és működéséről egyéb adat nem áll rendelkezésre.

A család legjelentősebb tagja minden bizonnyal **Both Károly** (1817–1866) volt, akit bizalmas barátja, Orbán Balázs így jellemezett: „...még jó korban lévő atletikai alak, kifejezésdús barna arczczal, melyen a ritka becsületesség, észtehetség kinyomata tükrözi magát vissza, szabatos beszédét spártai határozottság jellemzi. [...] Ő Oláhfalu esze és vezetője, kinek szava törvény a két faluban, ezen hatalma nem erőszakon, nem hivatali tekintélyén alapul, hanem a bizalom, a szeretet kifolyása, melyet becsületessége s szellemi felsőbbisége által nyert ki.”⁸

Az 1848. évi, első népképviselői országgyűlésen Oláhfalva képviselőjeként kapott mandátumot, majd a Bach-korszak leáldozását követően, 1861-ben lépett újból a közélet porondjára, amikor „általános felkiáltással választott” királybírónak. Csakhamar visszatért az országos politikába is, 1864 áprilisában ugyanis újból országgyűlési képviselővé választották. Azonban már nem sokáig szolgálhatta a közügyeket, 1866. május 31-én élete hirtelen befejeződött – „felejthetetlen csapás érte mind az egyházat, mind a megyét, ugyan is Tekintetes Both Károly Úr országgyűlési érdemes képviselő, e kiváltságos mezővárosban lelkes és tapintatos Királybíró, páratlan hazafi, az Oláhfalvi híveknek minden ügyekben tanácsadó édes atyjok, a Bach-Schmerling korszakban és a nyomorult provisorium idejében a szegény oláhfalvi népet felfalni szerető kiéhezett előljárói címet bitorlók ellenében hatalmas és rettenthetetlen oltalmazójok, nyájas, leereszkedő, vendégszerető gazda, gondos, szorgalmas család atya, hosszas, és súlyos, de békével viselt betegeskedése után életének 49-ik évében jobblétre szenderült. Béke hamvainak.” – jegyezte fel Császár Károly korabeli plébános a Domus Históriaba.⁹

Bicsok Zoltán
levéltáros

1. A csíkszeredai levéltár kezelésében található továbbá a Székely földbirtokos családok iratai nevű gyűjtemény is, amely az 1949. március 2-án kitelepítésre került egykori földbirtokosok családi és személyes iratait tartalmazza – jelenleg leltározás alatt áll, így a közeljövőben kutathatóvá válik.

2. *Székely oklevéltár. Új sorozat II.* Közzéteszi Demény Lajos és Pataki József. Bukarest, 1985. 350.

3. *SzOkl Új s. III.* Közzéteszi Demény Lajos, Pataki József és Tüdős S. Kinga. Budapest – Bukarest, 1994. 177–179.

4. *SzOkl Új s. IV.* Közzéteszi Demény Lajos. Kolozsvár, 1998. 164, 302, 809.

5. Amint Dániel Mihály tanúsítványából kiderül: „mind két fél személyek magokban szállván emberséges embereknek sok törekedésükre meg alkuttak négy forintokban és egymásnak kezét adának amicabiliter.” – CsLt, F 302 A kápolnásfalvi Both család iratai, 9. sz.

6. Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai.* Székelyudvarhely, 1900. 49.

7. Lehet, hogy ugyanazon Both Péterről van szó, akit az alább ismertetésre kerülő 1757. évi tanúvallomásban királybíróként említenek?

8. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása.* Pest, 1868. – <http://mek.niif.hu/04800/04804/html/19.html>

9. Szentegyház-as-oláhfalvi Domus História. Császár Károly plébános jegyzetei. 3. old. – Mihály János szíves közlése. Ezúton is köszönet érte.

10. F 302 A kápolnásfalvi Both család iratai (évkör: 1574–1910, terjedelem: 0,10 irattári folyóméter, 46 irattári egység, leltárszám: 53, magyar nyelvű iratok).